

Genusanalys inför Norrbottens regionala utvecklingsstrategi

Titel Genusanalys inför Norrbottens regionala utvecklingsstrategi
Författare: Malin Lindberg, professor i genus och teknik, Luleå tekniska universitet
Kontaktperson: Kenneth Sjaunja
Region Norrbotten
971 89 Luleå
Telefon: 070-532 04 51
regionnorbotten@norbotten.se
www.norbotten.se

Innehåll

Inledning	2
Forskning om kön och jämställdhet i regional tillväxt	3
Könsmönster	3
Intersektionalitet.....	3
Maktrelationer.....	4
Jämställdhetsintegrering.....	5
Riktade och strukturella insatser.....	5
Företagande och innovation	6
Norrbottnens nuvarande regionala utvecklingsstrategi	7
Vision	7
Horisontella kriterier	7
Utmaningar och möjligheter	7
Prioriterat område: Kompetensförsörjning och ökat arbetskraftsutbud.....	8
Prioriterat område: Innovation och förnyelse.....	8
Prioriterat område: Livsmiljöer.....	9
Prioriterat område: Tillgänglighet.....	9
Prioriterat område: Strategiskt gränsöverskridande samarbete	9
Lärande och uppföljning	9
Relaterade processer	10
Handlingsplan för jämställd regional tillväxt	10
CEMR-deklarationen.....	11
Inför Norrbottens nya utvecklingsstrategi.....	11
Hållbar tillväxt	12
Maktkedja.....	12
Insatser och intersektionalitet.....	12
Prioriteringsmönster	13
Differentiering	13
Centrala pusselbitar	13
Referenser.....	15

Inledning

I denna rapport presenteras en genusvetenskaplig analys inför framtagandet av Norrbottens regionala utvecklingsstrategi. Analysen är utförd inom ramen för Luleå tekniska universitets uppdrag som kunskapsstöd till Region Norrbottens handlingsplan för jämställd regional tillväxt 2016-2018. Syftet med kunskapsstödet är att tillvarata tidigare kunskaper och erfarenheter för att öka handlingsplanens möjligheter att uppnå hållbar förändring av regionens köns-
mönster utifrån ett intersektionellt perspektiv. Den analys som presenteras här är avsedd som ett underlag för reflektion bland dem som är involverade i framtagandet av Norrbottens regionala utvecklingsstrategi. Med avstamp i tidigare forskning om köns-
mönster och jämställdhetsinsatser i organisationer och samhälle urskiljs centrala pusselbitar för att möjliggöra en jämställd förändring.

Malin Lindberg, Luleå tekniska universitet

Forskning om kön och jämställdhet i regional tillväxt

Både i Sverige och internationellt finns en hel del forskning om könsmonster och jämställdhetsintegrering inom området regional tillväxt. Det finns även viss forskning som specifikt fokuserar förhållandena i Norrbotten. I detta avsnitt sammanfattas slutsatserna från en del av denna forskning som avstamp för den genusvetenskapliga analysen inför framtagandet av Norrbottens regionala utvecklingsstrategi. I slutet av rapporten finns en lista med referenslitteraturen för den som vill fördjupa sig ytterligare i tidigare forskning.

Könsmonster

Forskningen ringar in tre grundläggande könsmonster i många regioner, organisationer och samhällen: stereotyper, segregering och normer. Stereotyper innebär förutbestämda föreställningar om människors egenskaper, intressen, kompetenser m.m. utifrån deras könstillhörighet. Dessa påverkar dels människors incitament att söka sig till (eller välja bort) vissa utbildningar, yrken och sammanhang, dels omgivningens reaktioner på människors traditionella eller otraditionella livsval inom utbildning, arbetsliv och näringsliv. Unga män söker sig exempelvis sällan till omsorgsrelaterade utbildningar och yrken, samt kan få oönskat mycket uppmärksamhet från omgivningen när de gör det. Stereotypa föreställningar anses därmed begränsa den upplevda attraktiviteten hos olika arbetsplatser, bostadsorter eller utbildningsprogram. Segregering innebär att kvinnor och män är åtskilda inom många områden. Inom utbildning, arbetsliv och näringsliv är kvinnor och män exempelvis ofta verksamma inom olika sektorer, branscher, yrken, befattningar och områden, vilket anses försvåra kompetensförsörjningen och begränsa människors valfrihet. Normer innebär att män och vissa sorters maskulinitet ofta utgör en förgivettagen måttstock. Mansdominerade yrken, branscher och föreställt maskulina egenskaper värderas exempelvis ofta högre än kvinnodominerade och föreställt feminina ådrag. Detta syns bland annat i resursfördelningen inom regionala tillväxtsatsningar och anses försvåra en jämn fördelning av makt och resurser i dessa. En långsiktigt hållbar förändring av Norrbottens könsmonster i jämställd riktning kräver därmed minskad förekomst av stereotyper, segregering och maskulina normer i organisationer, samhällen och regionen i stort.

Intersektionalitet

Viss forskning har utvidgat könsperspektivet till att även omfatta ett så kallat ”intersektionellt perspektiv”, där andra faktorer utöver kön beaktas, såsom de övriga diskrimineringsgrunder som omfattas av lagens diskrimineringsförbud: könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.¹ Dessa anses påverka människors livsvillkor på ett sammanflätat sätt, i bemärkelsen att utrikesfödda kvinnor exempelvis har sämre förutsättningar på arbetsmarknaden än utrikesfödda män, likväl som funktionsnedsatta män har sämre förutsättningar än icke funktionsnedsatta män. På så sätt synliggörs flera olika lager av identiteter och kategoriseringar hos varje människa, vilket ökar förståelsen av de komplexa mönster som påverkar människors livsvillkor. Därigenom skiljer sig intersektionalitet från det mer vardagliga begreppet mångfald, som ofta används på ett sätt som håller isär olika faktorer, exempelvis genom att fokusera på numerär representation av kvinnor eller utrikesfödda eller funktionsnedsatta. Den sammanflätade syn på människors

¹ <http://www.do.se/om-diskriminering/skyddade-diskrimineringsgrunder/>

villkor som det intersektionella perspektivet innebär gör det möjligt att urskilja både variation och förändring i rådande könsmönster, vilket skapar en mer fullödig förståelse för bakomliggande orsaker och därmed även för vilka sorters åtgärder som mest sannolikt kan bidra till att förändra alla relevanta aspekter. Det intersektionella perspektivet gör det även möjligt att förstå och förebygga exkluderande normer inom jämställdhetsinsatser, som annars kan bidra till att befästa normer kring vithet, heterosexualitet, kristen sekularism m.m. trots inkluderande ambitioner. I regionala tillväxtingsinsatser kan ett intersektionellt perspektiv användas både för att uppnå en mer nyanserad inblick i regionens rådande könsmönster och för att utforma insatser som förmår förändra alla de aspekter som skapat mönstret.

Maktrelationer

Tidigare forskning har undersökt hur maktrelationer påverkar vem som har inflytande över och drar nytta av regionala tillväxtingsinsatser. Det vill säga vilka personer, grupper och organisationer som har störst respektive minst status, position och resurser att påverka inriktningen, utformningen och utfallet i sådana insatser. Forskningen visar att denna maktfördelning har både historiska och nutida rötter i informella nätverk av personer på inflytelserika positioner (ofta män) och i etablerade näringslivsmönster (ofta mansdominerade). Det har även sin grund i så kallade ”genuskontrakt” som utgör outtalade överenskommelser om vilka livsval som män och kvinnor förväntas göra i den aktuella regionen eller lokalsamhället. Maktfördelningen har visat sig påverka tre dimensioner i regionala tillväxtingsinsatser:

1. Tolkningsföreträdare
Vems verklighet och värderingar som vägleder problemformulering och lösningsutformning.
2. Prioriteringsmönster
Vilka grupper, organisationer och verksamhetsområden som prioriteras respektive marginaliseras i nulägesbeskrivningar, mål, åtgärder och uppföljning.
3. Resursfördelning
Vilka grupper, organisationer och verksamhetsområden som tar del av och gynnas av de offentliga resurser som fördelas.

Dessa dimensioner bildar tillsammans en så kallad ”maktkedja”, där grundläggande antaganden och värderingar påverkar formuleringen av problem och utformningen av lösningar, vilket i sin tur påverkar olika människors involvering och inflytande i regionala tillväxtingsinsatser, vilket i slutändan påverkar vilken förändring som uppnås genom insatserna och vem som gynnas av denna. Maktkedjan kan både användas för att utforma insatser på ett inkluderande sätt redan från början och för att i efterhand förstå varför nyttan av en viss insats blev ojämnt fördelad. Tidigare forskning visar exempelvis att många regionala tillväxtingsinsatser främst gynnat mäns arbetstillfällen, mansdominerade branscher och symboliskt maskulin teknikutveckling. Utifrån maktkedjan kan detta förstås som ett resultat av att en viss grupp av aktörer fått tolkningsföreträde vad gäller att formulera regionens problem och utforma lösningar, vilket i sin tur medfört att vissa grupper, organisationer och verksamhetsområden prioriteras, med en ojämn resursfördelning som följd. Samtidigt visar forskningen att alternativa maktkedjor börjat utkristalliseras utifrån den ökade fokuseringen av dels Sveriges expanderande tjänsteekonomi inklusive besöksnäring, kulturella och kreativa näringar, välfärdsområden (skola, vård, omsorg m.m.), dels aktuella samhällsutmaningar såsom arbetslöshet, ohälsa, åldrande befolkning m.m., och

dels FN:s globala hållbarhetsmål inklusive jämställdhet, jämlikhet, fred, fattigdom, konsumtion, klimat, hälsa, utbildning och arbetsvillkor. Dessa medför alternativa förståelser av vilka problem som ska lösas och på vilka sätt för att uppnå ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling i Sveriges regioner. Bland annat utvidgas det spektrum av branscher och verksamhetsområden som bedöms vara relevanta att satsa på, likväl som de grupper av människor som bedöms vara relevanta att involvera och adressera. Även formen på möjliga lösningar breddas till att omfatta såväl tekniska och kommersiella lösningar som sociala och samhällsnyttiga sådana.

Jämställdhetsintegrering

Jämställdhetsintegrering är den övergripande strategi som föreskrivs i offentliga insatser för att förändra rådande könsmonster. Den innebär att jämställdhetsaspekter ska beaktas inom alla verksamhetsområden, på alla nivåer och i alla faser i en organisation, ett verksamhetsområde eller en viss insats. Därigenom ska jämställdhet inte behandlas som en sidoordnad process, som exempelvis enbart berör HR-avdelningen i en organisation, utan som en central del i all den verksamhet som bedrivs och i de riktlinjer som styr denna verksamhet. På så sätt blir de tre huvudsakliga könsmonster som identifierats i många organisationer och samhällen – segregering, normer och stereotyper – relevanta att beakta i alla delar av verksamheten. I regionala tillväxtingsinsatser omfattar detta allt från de förordningar, program och strategier som vägleder verksamheten, till kommunikation, bemötande, handläggning, resursfördelning m.m. Jämställdhetsintegrering kan ses som ett verktyg för att garantera ett jämlikt utfall av verksamheten för såväl kvinnor som män. Det är då de system och strukturer som framkallar och/eller upprätthåller segregering, hierarki och stereotyper som står i centrum, snarare än enskilda individers val och beteenden. Även om mångfald och intersektionalitet inte explicit omfattas i begreppet jämställdhetsintegrering kan det mycket väl göra det i praktiken, eftersom en systematisk hantering är centralt även för samverkande faktorer.

Riktade och strukturella insatser

Tidigare forskning visar att jämställdhetsintegrering kan omfatta olika sorters jämställdhetsinsatser. Exempelvis urskiljs så kallade ”riktade insatser” för att stötta underrepresenterade/missgynnade grupper respektive ”strukturella insatser” för att förändra kärnverksamheter i en mer jämlik riktning. Riktade insatser kan exempelvis handla om att uppmuntra unga kvinnor att välja tekniska utbildningar eller män att söka sig till omsorgsrelaterade yrken, där de är underrepresenterade. Strukturella insatser kan exempelvis innebära initiering av metoder och arbetsätt för mer genusmedvetet bemötande av elever inom yrkes- och studievägledning eller åtgärder för reviderad resursfördelning i det regionala tillväxtarbetet så att utfallet blir mer jämlikt för olika grupper i samhället. Insatser till underrepresenterade/missgynnade grupper kan vara en förutsättning för att kunna påverka de generella könsmonstren i organisationer och samhälle och vice versa. Detta eftersom riktade insatser skapar det utbud som strukturella insatser skapar en efterfrågan på. Samtidigt riskerar riktade insatser att förstärka stereotypa föreställningar om människor utifrån deras kön, etnicitet, ålder m.m. De kan även förstärka normer om vem som anses vara i behov av stöd och vem som ansvarar för att förändra rådande situation. De grupper som insatserna riktas till befästs dessutom som enhetliga kategorier genom riktade insatser till exempelvis ”kvinnor” eller ”utrikesfödda”, trots den stora variation i egenskaper, kompetenser,

intressen och behov som finns inom dessa grupper. Riktade insatser behöver därför utformas på ett sätt som tydligt förändrar både individuella och strukturella aspekter av könsmönstren i organisationer, samhällen och regioner.

Företagande och innovation

Företagande och innovation är områden inom regional tillväxt som särskilt fokuserats i tidigare forskning utifrån ett köns- och jämställdhetsperspektiv. Regionala tillväxtsatsningar inom dessa områden omfattar bland annat branschutveckling, teknikutveckling, forskning, nätverk, rådgivning och miljöer (t.ex. inkubatorer och science parks). Som det konstaterades ovan har mansdominerade branscher och maskulint symboliserad teknik ofta prioriterats i tillväxtområdets maktkedja av tolkningsföreträde, prioriteringsmönster och resursfördelning. Detta har medfört att kvinnor som företagare och innovatörer – samt alla företagare och innovatörer inom kvinnodominerade och könsbalanserade branscher – haft svårare att hitta rätt stöd i förverkligandet av sina idéer. En del i detta är att de metoder och modeller som används i företags- och innovationsrådgivning ofta är anpassade till tekniska produkter, tillverkande företag, samt företagare och innovatörer utan omfattande ansvar för hem och familj. Kvinnor och män har dessutom visat sig bemötas olika av företags- och innovationsrådgivare, banker och andra finansiärer, samt att deras egenskaper och idéer bedöms olika. Det har delvis att göra med att företagande och innovation främst associeras till män och vissa sorters maskulinitet. Det har även att göra med att många kvinnor arbetat inom den offentliga sektorn, som präglats av anställningar snarare än företagande.

För att öka andelen kvinnor bland företagare och innovatörer har särskilda satsningar genomförts av Sveriges regering, regioner och kommuner. En nationell strategi har lanserats för lika villkor för kvinnor och män i det företags- och innovationsfrämjande systemet.² Många regioner har inkluderat företagande och innovation som ett särskilt insatsområde i sina handlingsplaner för jämställd regional tillväxt.³ De insatser som utförs inom dessa eftersträvar ofta att utmana och förändra den stereotypa föreställningen att företagande och innovativa kvinnor skulle vara verksamma inom ”fel” branscher och sektorer och ha alltför låga tillväxtambitioner. I insatserna har metoderna för företags- och innovationsrådgivning försökt breddas och fördelningen av företags- och innovationsfinansiering försökt utjämnas. Vissa regioner har genomfört särskilda satsningar på företagande och innovation i kvinnodominerade och könsbalanserade verksamhetsområden, som exempelvis besöksnäringen, välfärdsområdet (vård, skola, omsorg), samt kulturella och kreativa näringar. Den offentliga och ideella sektorns betydelse för företags- och innovationsutveckling har också understrukits, där nya verksamheter och lösningar utvecklas utifrån andra logiker och behov än enbart kommersiella och tekniska. Vidare har företagande och innovation i skärningspunkten mellan branscher med olika könsfördelning uppmärksamats och uppmuntrats.

² <https://tillvaxtverket.se/vara-tjanster/publikationer/publikationer-2015/2015-06-08-oppna-upp.html>

³ <https://tillvaxtverket.se/amnesomraden/regional-kapacitet/jamstalld-tillvaxt-i-regionerna.html>

Norrbotens nuvarande regionala utvecklingsstrategi

Norrbotens regionala utvecklingsstrategi (RUS) är ett övergripande strategidokument som ska vägleda utvecklingen till hållbar framtid i regionen. Tanken är att den ska bidra till att harmonisera och samordna regionens olika planer, program och strategier på olika administrativa nivåer och inom olika sektorsområden. Den är vägledande för cirka 10-15 operativa program i regionen, som anger mer konkret hur utvecklingsstrategins ambitioner och mål ska nås. Utvecklingsstrategin vägleds i sin tur av bland annat EU:s tillväxtstrategi Europa 2020 och Sveriges nationella strategi för konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007–2013. Norrbottens senaste regionala utvecklingsstrategi antogs 2011 och omfattar avsnitt om strategins vision, regionens utmaningar och möjligheter, utvecklingsinsatser, förverkligande, samt lärande och uppföljning. Här sammanfattas de delar i strategin som direkt rör jämställdhet och intersektionalitet.

Vision

Den vision som anges för Norrbottens är att regionen ska erbjuda attraktiva livsmiljöer och hållbar tillväxt i Sverige och Europa. Hållbar tillväxt definieras i termer av ett samhälle där ekonomisk tillväxt och social välfärd förenas med en god miljö, vilket uppges utgöra viktiga förhållningssätt i genomförandet av strategin.

Horisontella kriterier

Utvecklingsstrategin utgår från fyra horisontella kriterier, som omfattar Jämställdhet, Integration och mångfald, Miljö, klimat och energi, samt Unga. Jämställdhet uppges omfatta starkt lokal och regional konkurrenskraft där både kvinnor och män har möjlighet att utvecklas, nå inflytande och förverkliga sina idéer utifrån sina förutsättningar. Jämställdhet anses öka tillväxten, attraktiviteten, innovationsförmågan samt fördjupa demokrati och ökar det sociala kapitalet. En regions attraktivitet uppges stärkas av att individer oberoende av kön ser möjligheter att utvecklas och bidra till regionens utveckling. Integration och mångfald uppges omfatta allas lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Målet för integrationspolitiken är enligt strategin att uppnå lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk eller kulturell bakgrund. Norrbotten ska ta vara på möjligheterna som en växande mångfald erbjuder. Integration och mångfald framhålls som en tillväxtfråga för Norrbotten. Ungas delaktighet, inflytande, företagande och entreprenörskap ska särskilt stärkas enligt strategin. Många kommuner i länet uppges ha ett underskott av unga kvinnor vilket bedöms påverka tillväxtförutsättningarna negativt eftersom tillväxt anses ske där unga kvinnor väljer att bo.

Utmaningar och möjligheter

I beskrivningen av regionens utmaningar och möjligheter konstateras att attraktiva livsmiljöer, jämställdhet och mångfald är viktigt för att attrahera fler människor till länet och öka livskvaliteten bland de befintliga invånarna. Det anses kräva ett medvetet arbete med öppenhet för att bryta traditionella mönster och stimulera förmågan till nytänkande och kreativitet. Vidare konstateras att befolkningen har minskat sedan slutet av 1990-talet, trots stora investeringar i näringslivet. En ökande andel äldre i befolkningen anses öka försörjningsbördan och skapa

svårigheter i att upprätthålla välfärden, samtidigt som många unga kvinnor lämnar länet vilket anses skapa en obalans mellan kvinnor och män. Det konstateras att länet har en relativt hög andel elever som avslutar skolan i förtid, där främst pojkar inte fullföljer gymnasiet, och att skillnaderna mellan regionens kommuner är stora. Utbildningsnivån uppges generellt vara lägre än för riket i stort, med tydliga skillnader mellan kvinnor och män. Jämställdhet och mångfald framhålls både som en framgångsfaktor och drivkraft för ekonomisk utveckling i näringslivet och en förutsättning för ett demokratiskt samhälle.

Prioriterat område: Kompetensförsörjning och ökat arbetskraftsutbud

Norrbottnens regionala utvecklingsstrategi omfattar fem prioriterade områden. Dessa är Kompetensförsörjning och ökat arbetskraftsutbud, Innovation och förnyelse, Livsmiljöer, Tillgänglighet, Strategiskt gränsöverskridande samarbete. Inom området Kompetensförsörjning och ökat arbetskraftsutbud hänvisas till angivelsen i EU:s tillväxtstrategi Europa 2020 att en tillväxt för alla skulle innebära att fler människor kommer ut på arbetsmarknaden och att fler och bättre jobb skapas, särskilt för kvinnor, unga och äldre. Det hänvisas även till angivelser i Sveriges nationella strategier att det behövs en arbetsmarknad som fungerar för alla, där alla kan känna sig delaktiga oavsett etniskt ursprung, kön eller ålder och där allas arbetslivserfarenhet och kompetens tillvaratas. Ambitionerna för Norrbotten omfattar ökad inflyttning, ökad sysselsättningsgrad, höjd utbildningsnivå samt fler nya och jämställda företag i Norrbotten. Det uppges vara viktigt att arbetsplatser utvecklas för att bli mer attraktiva för kvinnor och män, samt för att skapa bra arbetsmiljöer med goda utvecklingsmöjligheter för personalen. Hög medvetenhet om attityder och värderingar kring manligt och kvinnligt på arbetsplatserna framhålls som centralt, likväl som insikter om att blandade grupper ger högre produktivitet, ökad kreativitet, nya kundgrupper och ökad lönsamhet. Bland de åtgärder som föreslås återfinns insatser för att öka andelen äldre i arbetslivet, vilket uppges skilja sig både mellan män och kvinnor och mellan utrikesfödda och svenskfödda. En annan åtgärd är att säkra jämställda arbetsplatser för kvinnor i traditionellt manliga branscher/yrken och för män i traditionellt kvinnliga branscher/yrken. Andra åtgärder omfattar stärkt arbetskraftsinvandring och integration på arbetsmarknaden, ökad andel heltidstjänster, samt insatser för att bryta könsstereotypa utbildningsval.

Prioriterat område: Innovation och förnyelse

Vad gäller området Innovation och förnyelse konstateras att EU:s tillväxtstrategi Europa 2020 har ambitionen att bidra till hanteringen av aktuella samhälleliga utmaningar på både europeisk och global nivå. Det hänvisas även till att EU-strategin föreskriver så kallad ”smart specialisering”, i bemärkelsen att regioner bör fokusera på ett antal områden som de är särskilt bra på. Ambitionerna för Norrbotten omfattar en ökad förståelse för vilka förutsättningar och drivkrafter som driver innovation och förnyelse. Det konstateras att en hållbar tillväxt förutsätter ett jämställt samhälle och att såväl kvinnor som män utvecklar innovationer både i offentlig som privat verksamhet. Detta uppges ställa särskilda krav på de offentliga aktörerna att snabbt kunna anpassa sina stödsystem utifrån en förändrad omvärld med en mer inkluderande och bredare bild av vad innovation är. Samtidigt konstateras att Norrbotten har en starkt könssegregerad arbetsmarknad där män främst arbetar inom basindustri, tillverkningsindustri och ny teknik medan kvinnor främst arbetar inom offentlig sektor och tjänstesektorn. Det anses därför behövas en ökad differentiering av länets näringsliv och satsningar på kluster och innovationssystem som stärker både näringar där kvinnor är överrepresenterade och kopplingar mellan mans- och kvinnodominerade näringar. Även satsningar på kvinnors entreprenörskap, innovationer och

företagande anses behövas. Expansionen av företag inom besöksnäringen och de kulturella och kreativa näringarna framhålls som en viktig tillväxtpotential, inte minst eftersom de sysselsätter många kvinnor, unga och utrikesfödda. En annan tillväxtpotential urskiljs i de samiska företagen, som uppges bidra till att öka mångfalden och differentieringen i länets näringsliv. De tillväxtområden som ringas in omfattar Kunskapsintensiva tjänstenärings, Upplevelsenärings, Test- och övningsverksamhet, Energi och miljöteknik, Basindustrin – förädling. En prioriterad åtgärd inom området är kontinuerliga insatser för att öka jämställdheten och mångfalden i näringslivet, samt stärka ungas entreprenörskap och företagsamhet. En annan är att utarbeta en regional innovationsstrategi, där smart specialisering ingår som en del. Bland övriga åtgärder återfinns att stötta entreprenörskap, innovationer och företagande bland kvinnor, utrikesfödda och den samiska befolkningen. Besöksnäringen ska utvecklas genom strategisk marknadsföring av regionen och turistiska produkter med hög kvalitet ska vidareförädlas, utöver satsningar på att utveckla kulturella och kreativa näringar. Det ska även utvecklas former för att företag i alla branscher ska ha samma förutsättningar att ta del av risk-, låne- och utvecklingskapital.

Prioriterat område: Livsmiljöer

Inom området Livsmiljöer konstateras att förverkligandet av EU:s tillväxtstrategi Europa 2020 kräver ett tillvaratagande av invånarnas talanger och kreativitet i kombination med tydliga värderingar, demokratiska institutioner, kulturell mångfald och jämställdhet. Ambitionerna för Norrbotten omfattar att det ska vara attraktivt att bo och verka i Norrbotten för alla människor. En av de åtgärder som föreslås inom området omfattar bland annat förbättrade förutsättningar för personlig utveckling och karriärmöjligheter oavsett ålder, kön, etnisk tillhörighet, social eller kulturell bakgrund, sexuell läggning, religion eller funktionshinder. En annan åtgärd är att öka jämställdheten som en drivkraft för hållbar tillväxt, samt erbjuda mångsidiga, tillåtande och innovativa miljöer för alla.

Prioriterat område: Tillgänglighet

Inom området Tillgänglighet framhålls att inflödet av ny kunskap och nya människor är en avgörande faktor för att skapa en bärkraftig och attraktiv region. Regionförstoring blir därmed centralt, samtidigt som kvinnors och mäns pendlingsmönster konstateras skilja sig åt vilket bedöms påverka utformningen av trafik och infrastruktur.

Prioriterat område: Strategiskt gränsöverskridande samarbete

Inom området Strategiskt gränsöverskridande samarbete konstateras att nya kunskaper och tankesätt är värdefulla för dynamiken i allt utvecklingsarbete, inklusive förmågan att kunna tänka gränsöverskridande oavsett bransch eller organisation. Gränsöverskridande samarbete uppges vara viktigt för att hitta lösningar på gemensamma utmaningar och skapa en samsyn kring jämställdhetsfrågor. Samernas språk, kultur, näring och handelsrutiner uppges vara en viktig del av det gränsöverskridande samarbetet.

Lärande och uppföljning

Norrbottens regionala utvecklingsstrategi avslutas med ett avsnitt om lärande och uppföljning, där det uppges att länets aktörer kommer att följa utvecklingen i länet genom analyser och uppföljningar som avstamp för anpassning av åtgärderna till länets aktuella behov. Uppföljning av nationella och regionala mål ska enligt utvecklingsstrategin ske löpande för att snabbt kunna

notera förändringar, vilket ska kompletteras med en årlig, mer grundlig, genomgång. Både Region Norrbotten och Länsstyrelsen i Norrbotten har tagit fram skriftliga uppföljningar av utvecklingsstrategin, där jämställdhet och mångfald finns med som aspekter. Länsstyrelsen har exempelvis följt upp 78 utvalda projekt med koppling till den regionala utvecklingsstrategin, uppdelade utifrån de tillväxtfrämjande förutsättningar som formulerats i Norrbottens regionala tillväxtprogram (RTP) från 2007: Gränsöverskridande samarbete, FoU och innovationer, Kompetens- och arbetskraftsförsörjning, Företagande och entreprenörskap, Tillgänglighet – transporter och IKT. I uppföljningen uppges att alla de projektledare som tillfrågats varit väl medvetna om jämställdhet som ett centralt kriterium i den regionala utvecklingsstrategin och att de försökt påverka könsfördelningen i sina projektinsatser på olika sätt. Ungefär en fjärdedel av projekten har genomfört specifika jämställdhetsinsatser och flera anger att de har försökt skapa en könsbalans i projektverksamheten och projektledningen. Regionen har därutöver följt upp åtgärderna i Norrbottens regionala utvecklingsstrategi från 2011 uppdelade utifrån de prioriterade områden som angetts ovan, med fokus på insatsernas träffsäkerhet och relevans. I rapporten konstateras att det genomförts ett flertal åtgärder för ökad jämställdhet och mångfald inom flera av områdena, inte minst inom ramen för Norrbottens handlingsplan för jämställd regional tillväxt. Samtidigt anses det horisontella kriteriet jämställdhet behöva synas än mer, inte minst inom området Tillgänglighet.

Relaterade processer

Utöver framtagandet av Norrbottens regionala utvecklingsstrategi pågår andra processer för jämställdhet i regionala tillväxtingsningar.

Handlingsplan för jämställd regional tillväxt

Ett exempel är Norrbottens handlingsplan för jämställd regional tillväxt (2016-2018), som syftar till att uppnå en jämställd region inom tre områden: arbetsliv, näringsliv och ledningsarbete.

Det första området – arbetsliv – syftar till att uppnå jämställdhet i regionens kompetensförsörjning och könssegregerade arbetsplatser. Ett mål är att öka kunskapen bland arbetsförmedlare och studie- och yrkesvägledare i jämställd vägledning, där insatserna till den sistnämnda gruppen uppges ska ske inom ramen för den regionala kampanjen Gå din egen väg. Ett annat mål är att öka intresset bland unga kvinnor och män med olika bakgrund att göra otraditionella utbildnings- och yrkesval. Den aktivitet som planeras för att uppnå detta mål är så kallade ”makerspaces” där utveckling och utbyte av kunskaper, verktyg och idéer främjas i kreativa, verkstadsliknande miljöer. De makerspaces som arrangeras inom handlingsplanen ska nå de grupper som ofta är underrepresenterade inom tekniska utbildningar och yrken, d.v.s. kvinnor och utrikesfödda. Ett tredje mål är att öka kunskapen om jämställdhet med ett intersektionellt perspektiv på könssegregerade arbetsplatser. Den aktivitet som planeras för att uppnå detta mål är processtöd inom jämställdhet och mångfald till utvalda inlandsföretag.

Handlingsplanens andra område – näringsliv – syftar till att skapa samma förutsättningar för kvinnor och män att nå inflytande vad gäller företagande och innovation. Ett mål är att uppnå jämställdhetsintegrerade regionala projekt med ett intersektionellt perspektiv. Den aktivitet som planeras för att uppnå detta mål är ett processtöd med rådgivning och utbildning i jämställdhet och mångfald för de projektägare som driver eller planerar att driva utvecklingsprojekt i

Norrbottnen. Ett annat mål är att öka kunskapen om jämställdhetsintegrering med ett intersektionellt perspektiv bland aktörer i företagsstödssystemet. Den aktivitet som planeras för att uppnå detta mål är en kombination av processtöd till utvalda företagsfrämjande organisationer och erfarenhetsutbyte för alla liknande organisationer i regionen.

Handlingsplanens tredje område – ledningsarbete – syftar till att skapa samma förutsättningar för kvinnor och män att påverka och dra nytta av regionala strategier, program och planer. Ett mål är att uppnå en jämställdhetsintegrerad Regional utvecklingsstrategi (RUS) och Regional innovationsstrategi (RIS) med ett intersektionellt perspektiv. Ett annat mål är att ta fram kartläggningar och analyser inom det regionala tillväxtarbetet med koppling till jämställdhet och intersektionalitet. Ett tredje mål är ökad kunskap i jämställdhet och intersektionalitet bland ledande strategiska aktörer inom det regionala tillväxtarbetet. De aktiviteter som hittills planerats för att uppnå dessa mål är dels Luleå tekniska universitets kunskapsstöd i genomförandet av handlingsplanen, dels genomförandet av en genusvetenskaplig föranalys inför utformningen av den nya RUSen (dvs denna rapport), samt genomförandet av en analys av resursfördelningen inom regionens projekt- och företagsstöd.

CEMR-deklarationen

En annan pågående process är de norrbottniska kommunernas åtaganden inom den europeiska deklarationen om jämställdhet (CEMR-deklarationen). Alla Norrbottens 14 kommuner antog deklarationen år 2012, efter att den lanserats år 2006 av de europeiska kommun- och regionförbundens samarbetsorganisation Council of European Municipalities and Regions (CEMR). Deklarationen syftar till att främja europeiska kommuners och regioners jämställdhetsarbete och omfattar sex principer: jämställdhet som grundläggande rättighet, motverkan av diskriminering, representativt deltagande, motverkan av könsstereotypa uppfattningar, jämställdhetsintegrering i alla verksamheter, tillräcklig resurstilldelning. Regionalt resurscentrum för kvinnor i Norrbotten (Winnet Norrbotten) tilldelades år 2015 medfinansiering av Region Norrbotten och Norrbottens Kommuner för att kartlägga behovet av stöd och resurser i kommunernas förverkligande av deklarationens åtaganden. Resultatet visar att det bland annat finns behov av att politiken utgör föregångare och ideal, av förtydligad styrning och ledning av genomförandet, av kunskaps- och erfarenhetsbaserad planering, förtydligad relevans, av konkretisering och realism, av samverkan mellan kommuner och med regionala myndigheter, samt av fokusering på normer kring maskulinitet. Som en del i detta identifierades behovet av kunskap om stereotypa föreställningar om kön och hur de hämmar möjligheterna att ge jämställd service och bemötande till kommunernas målgrupper, samt av en representativ könsfördelning i politiken och representation av människor i olika åldrar och med olika bakgrund.

Inför Norrbottens nya utvecklingsstrategi

Utifrån tidigare forskning, den nuvarande regionala utvecklingsstrategin och andra relaterade processer för jämställd regional tillväxt i Norrbotten urskiljs i detta avsnitt ett antal centrala pusselbitar för att den kommande utvecklingsstrategin ska kunna bidra till en hållbar förändring av regionens könsmonster utifrån ett intersektionellt perspektiv.

Hållbar tillväxt

Forskningen visar att en sådan förändring kräver att de grundläggande köns mönstren av segregering, normer och stereotyper adresseras i hela maktkedjan från tolkningsföreträde till prioritering och resursfördelning, samt i alla verksamhetsområden, nivåer och faser. För att komma åt de komplexa faktorer som skapat mönstren krävs det dessutom ett intersektionellt perspektiv, som gör det möjligt att urskilja hur andra faktorer samverkar med kön, såsom ålder, etnicitet, sexualitet och funktionalitet. Att den nuvarande utvecklingsstrategin utgår från de horisontella kriterierna Jämställdhet, Integration och mångfald, Miljö, klimat och energi, samt Unga kan tolkas som en ambition att integrera jämställdhet och åtminstone mångfald, möjligen även intersektionalitet. Detta avspeglas bland annat i fokuseringen på hållbar tillväxt i utvecklingsstrategins vision, där ekonomisk tillväxt ska förenas med social välfärd och en god miljö. Flera av utvecklingsstrategins utmaningar och möjligheter för regionen är dessutom beskrivna i inkluderande ordalag, som exempelvis att attraktiva livsmiljöer, jämställdhet och mångfald är viktigt för att attrahera fler människor till länet och öka livskvaliteten bland de befintliga invånarna, vilket anses kräva insatser för att bryta traditionella mönster och stimulera nytänkande och kreativitet. Segregering adresseras där genom att tillskriva många olika grupper av människor en relevans i den regionala utvecklingen. Normer adresseras genom att betona vikten av att tänka nytt och förändra rådande mönster. Vidare adresseras stereotyper i termer av mäns begränsade utbildningsnivå.

Maktkedja

Den maktkedja som utkristalliserar sig i utvecklingsstrategin tar avstamp i de problemformuleringar som återfinns i EU:s och Sveriges nationella strategier för hållbar tillväxt, som preciseras i förhållande till den norrbottniska kontexten (vilket synliggör tolkningsföreträdet), följt av prioriterade åtgärder och andra åtgärder (vilket synliggör prioriteringarna), samt lärande och uppföljning (vilket synliggör resursfördelningen). Ju längre ut i kedjan man kommer, desto mindre integrerat är jämställdhets- och det intersektionella perspektiv. Det vill säga att de mest otvetydigt inkluderande ambitionerna uttrycks i visionen och i beskrivningen av regionens utmaningar och möjligheter, medan det är mer tunnsått i de konkreta åtgärderna och minst framträdande i uppföljningen av den faktiska resursfördelningen. Integreringen skiljer sig även åt mellan de prioriterade områdena. Inom områdena Kompetensförsörjning och ökat arbetskraftsutbud respektive Innovation och förnyelse återfinns flest inslag av jämställdhet och intersektionalitet, i både nulägesbeskrivningarna och åtgärderna. Inom områdena Livsmiljöer, Tillgänglighet och Strategiskt gränsöverskridande samarbete är sådana inslag mer sporadiska.

Insatser och intersektionalitet

De åtgärder som föreslås har olika karaktär. Vissa är strukturella, det vill säga att de syftar till att förändra olika kärnverksamheter såsom arbetsplatsernas fysiska och psykosociala arbetsmiljö. Strukturella insatser omfattar även främjande av besöksnäringen och kulturella och kreativa näringarna eftersom de sysselsätter många kvinnor, unga och utrikesfödda. Andra är riktade, det vill säga att de stöttar underrepresenterade/missgynnade grupper såsom arbetslösa, unga, utrikesfödda och den samiska befolkningen. Generellt omfattas flera olika intersektionella faktorer i utvecklingsstrategin, inklusive kön, etnicitet och ålder. Dessa hänger ihop med de

horisontella kriterierna Jämställdhet, Integration och mångfald, samt Unga. Även utbildningsnivå uppmärksammas till viss del i strategin. Övriga faktorer, såsom sexualitet, religion, funktionalitet, plats m.m., är sällsynta. Den sammanflätade synen på dessa faktorer som kännetecknar intersektionalitet är mestadels frånvarande i strategin, till förmån för ett mångfaldsperspektiv där faktorerna hanteras separat. Ett undantag är insatser för att öka andelen äldre i arbetslivet, där arbetsgraden uppges skilja sig åt mellan både män och kvinnor och mellan utrikesfödda och svenskfödda.

Prioriteringsmönster

När det gäller tolkningsföreträdets påverkan på prioriteringsmönstret utifrån maktkedjan verkar ambitionerna om hållbar tillväxt med jämställdhet, integration/mångfald och unga delvis ha svårt att konkurrera med det generellt industriella, tekniska tolkningsföreträde som enligt tidigare forskning kännetecknat många regionala tillväxtsatsningar. Smart specialisering som föreskriven strategi – där regionen ska fokusera på ett antal styrkeområden – medför ofta att de mest statusfyllda, ofta mansdominerade, områdena prioriteras. Detta avspeglas i de tillväxtområden som ringas in i Norrbottens utvecklingsstrategi, där enbart Upplevelsenärings har en jämn könsfördelning (på aggregerad nivå) vid sidan av de övriga områdena med Kunskapsintensiva tjänstenärings (bl.a. IT), Test- och övningsverksamhet, Energi och miljöteknik, Basindustrin – förädling. Denna ensidiga prioritering ger utslag längre ut i maktkedjan, där resursfördelningen mellan olika verksamhetsområden avgörs.

Differentiering

Utfallet av utvecklingsstrategins maktkedja kan därmed bedömas motverka de inkluderande ambitionerna om hållbar tillväxt som uttalas i utvecklingsstrategins vision och nulägesanalys. På samma sätt kan det motverka de föreslagna insatserna för att öka jämställdheten och mångfalden i näringslivet, samt stärka ungas entreprenörskap och företagsamhet. Samtidigt understryks behovet av ökad differentiering av länets näringsliv, samt satsningar på kluster och innovationssystem som stärker både näringar där kvinnor är överrepresenterade och kopplingar mellan mans- och kvinnodominerade näringar. Exempelvis föreslås satsningar på att utveckla besöksnäringen, kulturella och kreativa näringar, samt samiska näringar, likväl som att stötta entreprenörskap, innovationer och företagande bland kvinnor, utrikesfödda och den samiska befolkningen. Enligt utvecklingsstrategin behöver det även utvecklas former för att företag i alla branscher ska ha samma förutsättningar att ta del av risk-, låne- och utvecklingskapital, där de branscher som sysselsätter många kvinnor hittills varit missgynnade. Dessa inkluderande ambitioner avspeglar de alternativa maktkedjor som identifierats i tidigare forskning om regionala tillväxtsatsningar, där nya tolkningsföreträden börjar ta form utifrån tjänsteekonomin, samhällsutmaningar och globala hållbarhetsmål.

Centrala pusselbitar

Även om det ännu är oklart hur den nya utvecklingsstrategin kommer att läggas upp är vissa rambetingelser troligen desamma som tidigare, inklusive styrningen från europeiskt och nationellt håll, betongen av hållbar tillväxt utifrån horisontella kriterier, samt behovet av en vision, nulägesanalys, åtgärdsförslag och uppföljningsplan. Därmed kan ovanstående analys av den nuvarande strategin bidra med ett antal pusselbitar som är centrala även för den kommande strategin när det gäller att bidra till en hållbar förändring av regionens könsmönster utifrån ett intersektionellt perspektiv. Pusselbitarna kan rubriceras som vad, hur och vem:

VAD handlar om vilken sorts förändring som ska åstadkommas genom den regionala utvecklingsstrategin, där analysen uppmärksammar behovet av att sammanfläta insikter om köns-
mönstren med andra faktorer såsom ålder, etnicitet, utbildningsnivå och funktionalitet för att komma åt de komplexa mekanismer som skapat mönstren. Jämställdhet behöver därmed adresseras ur ett intersektionellt perspektiv i den kommande utvecklingsstrategin. Detta behöver göras på ett sätt som når bortom mångfaldsperspektivets separering av de olika faktorerna i åtskilda kategorier, t.ex. genom att inte enbart omnämna ”kvinnor”, ”utrikesfödda” eller ”unga” utan istället synliggöra villkoren för utrikesfödda kvinnor på arbetsmarknaden, unga hbtq-personer i samhällslivet eller unga lågutbildade män i utbildningssystemet. Frågan ”Vad?” handlar även om behovet av att förändra de tre grundläggande köns-
mönstren av stereotyper, segregering och normer för att komma åt den mångfald av dimensioner som tillsammans skapar ojämställda villkor i regionen.

HUR handlar om den systematiska integreringen av jämställdhets- och intersektionella perspektiv som visat sig krävas för att uppnå strukturella, hållbara förändringar. Utmaningen är att integrera dessa perspektiv i lika stor utsträckning inom alla insatsområden, likväl som i maktkedjans samtliga länkar från tolkningsföreträde till prioritering och resursfördelning. Det handlar även om att kombinera riktade insatser för att stötta underrepresenterade/missgynnade grupper med strukturella insatser för att förändra kärnverksamheterna i en mer jämlik riktning. Detta omfattar ett medvetet språkbruk vad gäller balansen mellan att uttala olika gruppers beteckningar (t.ex. omnämningen av ”kvinnor och män” i den nuvarande utvecklingsstrategin). I vissa fall kan det vara viktigt att på så sätt framhålla vilka generella grupper som berörs av en viss analys eller åtgärd, utifrån deras kön, etnicitet, utbildningsnivå, funktionalitet eller annat. I andra fall kan ett neutralt språkbruk vara nödvändigt för att inte befästa ensidiga kategoriseringar (t.ex. genom att konsekvent använda hen istället för hon eller han eller genom att inte nämna kvinnor och män som alltför generella kategorier).

VEM handlar om jämställda prioriteringar mellan olika grupper av människor, mellan verksamhetsområden med olika könssammansättning och annat. Smart specialisering som strategi gör det nödvändigt att urskilja enstaka styrkeområden, samtidigt som det finns risk för att de mest statusfyllda och etablerade områdena prioriteras och att regionens ojämställda köns-
mönster därigenom bibehålls. Utmaningen är att hitta en hållbar balans mellan smart specialisering och de inkluderande ambitioner som utgör en viktig del i visionen om hållbar tillväxt och tillämpningen av de horisontella kriterierna. Utmaningen är även att tillämpa smart specialisering på ett så inkluderande sätt som möjligt, exempelvis genom att blicka framåt istället för bakåt när det gäller att urskilja regionens styrkeområden. Detta eftersom bakåtblickandet endast ger en bild av det som tidigare ansetts vara viktigt att prioritera bland dem som innehaft tolkningsföreträdet i regionala tillväxtprocesser. Framåtblickandet ger istället en bild av det som skulle kunna forma regionens framtid, utifrån en medveten inkludering av en mångfald av röster och perspektiv.

Referenser

- Ahl, H. (2002). The making of the female entrepreneur – a discourse analysis of research texts on women's entrepreneurship. Doktorsavhandling. Jönköping University.
- Alsos, G. A., Hytti, U., Ljunggren, E. (red.) (2016). Research Handbook on Gender and Innovation. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Amundsdotter, E., Ericson, M., Jansson, U., Linghag, S. (2015). Motstånd och strategier i jämställdhetsarbete. Karlstad: Karlstads universitet.
- Andersson, S., Berglund, K., Thorslund, J., Gunnarsson, E., Sundin, E. (red.) (2012). Promoting Innovation – Policies, Practices and Procedures. Stockholm: VINNOVA.
- Andersson, F., Ek, R., Molina, I. (red.) (2008). Regionalpolitikens geografi – regional tillväxt i teori och praktik. Lund: Studentlitteratur.
- Bacchi, C. L. (1999). Women, policy and politics – the construction of policy problems. London: SAGE.
- Bacchi, C. L. & Eveline, J. (red.) (2010). Mainstreaming politics – gendering practices and feminist theory. Adelaide: University of Adelaide Press.
- Berger, S. & Berger, S. (2008). Regional utveckling: om produktion, livskvalitet och inflytande. Karlstad: Karlstad University Press.
- Blomberg, E. & Niskanen, K. (red.) (2013). Arbete och jämställdhet: förändringar under femtio år. Stockholm: SNS.
- Bock, B. B. & Shortall, S. (red.) (2006). Rural gender relations: issues and case studies. Wallingford: CABI Publishing.
- Bukve, O. (red.) (2008). Towards new Nordic regions: politics, administration and regional development. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Danilda, I. & Granat Thorslund, J. (2011). Innovation and gender. Stockholm: VINNOVA.
- Forsberg, G. (2012). Interaktion och intervention – Akademiens möjligheter och begränsningar för jämställdhet och regional utveckling. Arbetsmarknad & Arbetsliv. 18(2): 59-72.
- Forsberg, G. (1998). Regional variations in the gender contract: gendered relations in labour markets, local politics and everyday life in Swedish regions. Innovation. 11(2): 191-209.
- Forsberg, G. & Grenholm, C. (red.) (2005). ... och likväl rör det sig. Genusrelationer i förändring. Karlstad: Karlstad University Press.
- Forsberg, G. & Lindgren, G. (2015). Regional Policy, Social Networks and Informal Structures. European Urban and Regional Studies. 22(4): 368-382.
- Forsberg, G. & Lindgren, G. (red.) (2010). Nätverk och skuggstrukturer i regionalpolitiken. Karlstad: Karlstad University Press.

- Friberg, T. (1993). *Det andra sidan av myntet – om regionalpolitikens enögdhet*. Östersund: Glesbygdsmyndigheten.
- Hedfeldt, M. (2008). *Företagande kvinnor i bruksort – arbetsliv och vardagsliv i samspel*. Doktorsavhandling. Örebro universitet.
- Holmquist, C. & Sundin, E. (red.) (2002). *Företagerskan. Om kvinnors entreprenörskap*. Stockholm: SNS Förlag.
- Horelli, L. (1997). Engendering Evaluation of European Regional Development. *Evaluation*. 3(4): 435-450.
- Hudson, C. & Rönnblom, M. (2007). Regional development policies and the constructions of gender equality: The Swedish case. *European Journal of political research*. 46: 47-68.
- Hudson, C., Rönnblom, M., Teghtsoonian, K. (red.) (2017). *Gender, governance and feminist post-structuralist analysis: missing in action?*. New York: Routledge.
- Johansson, A. W. (2009). Regional development by means of broadened entrepreneurship. *European Planning Studies*. 17(8): 1205-1222.
- Larsson, P., Göranson, U., Lagerholm, M. (red.) (2008). *Sesam öppna dig! Forskarperspektiv på kvinnors företagande*. Stockholm: VINNOVA.
- Lindberg, M. (kommande). Relating inclusiveness and innovativeness in inclusive innovation. *International Journal of Innovation and Regional Development*.
- Lindberg, M. (kommande). Promoting and sustaining rural social innovation. *European Public & Social Innovation Review*.
- Lindberg, M. (2012). A striking pattern – Co-construction of innovation, men and masculinity in Sweden's innovation policy. I Andersson, S., Berglund, K., Thorslund, J., Gunnarsson, E. & Sundin, E., (red.). *Promoting Innovation – Policies, Practices and Procedures*. Stockholm: VINNOVA, sid 47-67.
- Lindberg, M. (2012). Gender in regional innovation systems – why it matters and how it is mainstreamed in the Swedish case. I Rickne, A., Laestadius, S., Etzkowitz, H. (red.). *Innovation governance in an open economy – shaping regional nodes in a globalized world*. New York: Routledge, sid 231-250.
- Lindberg, M. (2010). *Samverkansnätverk för innovation – en interaktiv och genusvetenskaplig utmaning av innovationspolitik och innovationsforskning*. Doktorsavhandling. Luleå tekniska universitet.
- Lindberg, M. & Berg Jansson, A. (2016). Regional social innovation – pinpointing socially inclusive change for smart, inclusive and sustainable growth in European regional development policy. *International Journal of Innovation and Regional Development*. 7(2): 123-140.
- Lindberg, M. & Johansson, A. (2017). Gender-sensitive Business Counselling – Changing Gendered Patterns and Understandings of Entrepreneurship. I P. Wynarczyk & M. Ranga (red.). *Technology, Commercialization and Gender: A Global Perspective*. Palgrave Macmillan, sid 141-176.

- Lindberg, M. & Nahnfeldt, C. (2017). *Idéburen innovation – nyskapande lösningar på organisatoriska och samhälleliga behov*. Stockholm: Idealistas.
- Lundström, A., Zhou, C., von Friedrichs, Y., Sundin, E. (red.) (2014). *Social entrepreneurship: leveraging economic, political, and cultural dimensions*. Cham: Springer.
- Magnusson, E., Rönnblom, M., Silius, H. (red.) (2008). *Critical studies of gender equalities: Nordic dislocations, dilemmas and contradictions*. Göteborg: Makadam.
- Malmström, M., Voitkane, A., Johansson, J., Wincent, J. (2018). When stereotypical gender notions see the light of day, will they burst? Venture capitalists' gender constructions versus venturing performance facts. *Journal of Business Venturing Insights*. 9: 32-38.
- McKelvey, M. D. & Zaring, O. (red.) (2016). *Sveriges entreprenöriella ekosystem: företag, akademi, politik*. Stockholm: Esbri.
- Nahnfeldt, C. & Lindberg, M. (red.) (2013). *Är det nå'n innovation? Att nyttiggöra hum/samforskning*. Karlstad: Karlstad University Press.
- Nählinger, J., Tillmar, M., Wigren, C. (2015). Towards a Gender-Aware understanding of innovation: A three-dimensional route. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*. 7(1): 66-86.
- Pettersson, K. (2012). Support for women's entrepreneurship: a Nordic spectrum. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*. 4(1): 4-19.
- Pettersson, K. (2012). *Supporting Women's Entrepreneurship in Nordic Sparsely Populated Areas*. Stockholm: Nordregio.
- Pettersson, K. (2007). Men and male as the norm? A gender perspective on innovation policies in Denmark, Finland and Sweden. Stockholm: Nordregio.
- Pettersson, K. & Lindberg, M. (2013). Paradoxical spaces of feminist resistance: Mapping the margin to the masculinist innovation discourse. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*. 5(3): 323-341.
- Rees, T. (2000). The Learning Region? Integrating Gender Equality into Regional Economic Development. *Policy and Politics*. 28(2): 179-191.
- Rees, T. (2005). Reflections on the Uneven Development of Gender Mainstreaming in Europe. *International Feminist Journal of Politics*. 7(4): 555-574.
- Rönnblom, M. (2002). *Ett eget rum? Kvinnors organisering möter etablerad politik*. Doktorsavhandling. Umeå universitet.
- Sandberg, L. & Rönnblom, M. (2016). Imagining the ideal city, planning the gender-equal city in Umeå, Sweden. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*. 23(12): 1750-1762.
- Schmied, D. (red.) (2005). *Winning and losing: the changing geography of Europe's rural areas*. Aldershot: Ashgate.

- Scholten, C. (2003). Kvinnors försörjningsrum – hegemonins förvaltare och murbräckor. Doktorsavhandling. Lunds universitet.
- Stenmark, L. (2012). Den regionala utvecklingens logik i policy och praktik – en fallstudie av den regionalpolitiska interventionen resurscentra för kvinnor. Doktorsavhandling. Mälardalens högskola.
- Sundin, E. (2011). Entrepreneurship and reorganisation of the public sector. A gendered story. *Economic and Industrial Democracy*. 32:631–654.
- Tillmar, M. (2006). Gendered small-business assistance – lessons from a Swedish project. *Journal of European industrial training*. 31(2):84–99.
- Westberg, H. (red.) (2005). Regionala tillväxtavtal – en fråga om att bryta gamla mönster?. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

